

NE JUBILEJNO RAZMIŠLJANJE

Drago Šega

Ustaljena pravica in nemara celo nenapisana dolžnost urednikova je, da v reviji, ki jo ureja, spregovori kdaj pa kdaj, kadar nanese priložnost ali kadar terjajo okoliščine, besedo tudi o uredniških stvareh. Se pravi, da pred širšim forumom, ki ga poleg sodelavcev sestavljajo tudi naročniki in bravci revije, kdaj pa kdaj vsaj bežno pregleda pot, ki jo je bila revija prehodila, navede poglobitve dileme, ki jih je bila na tej poti razrešila ali premostila, zlasti pa opozori na tista vprašanja, ki stoje še odprta in nerazrešena pred njo, ter ji s tem nakaže smernice in delovni program za naprej. Taki uredniški obračuni in programski napotki pa so ne le običajni, ampak skorajda že obvezni takrat, kadar praznuje revija svoj jubilej, kadar je, na primer, dopolnila svoje deseto leto in stopa — kakor pravkar *Naša sodobnost* — z novimi stranmi in s prenovljenim naslovom v drugi decenij svojega izhajanja.

Kratkovidno bi seveda bilo uredniškim deklaracijam in programom, posebno še, če so preveč jubilejne in priložnostne narave, pripisovati večji pomen, kot ga pa lahko v resnici imajo. Saj so bolj kot načelne izjave in slovesno oglašene smernice za življenje revije in za njeno realno družbeno vlogo važna in rodovitna dejanja, je važno tisto največkrat manj glasno, a toliko bolj otipljivo delo, ki ga je revija v neogibnem okviru objektivnih možnosti *dejansko* opravila, ki so ga v določenih okoliščinah in marsikdaj tudi navzlic tem okoliščinam opravili posamezni njeni sodelavci s svojimi prispevki, zlasti s tistimi, ki so ž njimi neposredno, tvorno in kritično posegali v konkretno problematiko svojega prostora in časa.

Kadar govorimo o kulturni reviji, kakršna je *Sodobnost*, ne smemo namreč spregledati dejstva, da je revija zmeraj bila in je tudi danes predvsem odsev in izraz določene kulturnopolitične situacije, določene kulturne sredine in njene večje ali manjše ustvarjalne volje in da revija ne more biti nekaj, kar živi izven razmer, mimo njih ali nad njimi. Res je sicer, da lahko revija pomaga te razmere oblikovati in jih po svojih močeh tudi spreminjati in usmerjati, ne more pa jih narekovati ali si

jih celo izmisliti ali ustvariti iz nič. Če ugotavljam to preprosto dejstvo, nimam seveda s tem namena, zmanjšati tisti delež odgovornosti ali soodgovornosti, ki ga ima za vsebino in za usodo revije njeno uredništvo, rad bi le poudaril, da je sleherni pogovor o reviji že po naravi stvari hkrati tudi pogovor o širši in bolj kompleksni kulturni problematiki, ki se ob reviji sicer na določen način izraža, definira in kristalizira, a se ne tiče le revije same, temveč bolj ali manj našega celotnega kulturnega življenja in ustvarjanja.

Opisati pot, ki jo je prehodila *Naša sodobnost* v desetih letih svojega izhajanja, bi se potemtakem reklo napisati zgodovino našega kulturnega in intelektualnega življenja v zadnjem desetletju, razbrati in opredeliti raznovrstne silnice, zunanje in notranje, objektivne in subjektivne, ki so bodisi pospeševalno bodisi zaviralno vplivale na njegov razvoj. Šele v taki vsestranski povezavi bi nam lahko pot *Naše sodobnosti* stopila dovolj plastično pred oči, bi postala jasna temeljna linija in zakonitost njene notranje evolucije in bi bila mogoča ocena te poti, zlasti pa ocena subjektivne vloge in subjektivnega deleža, ki so ga pri tem imeli tako sodelavci kakor uredniki te revije.

Spuščati se v tako vsestransko analizo in oceno seveda ni in ne more biti namen našega sestavka, zato naj se omejimo samo na bežen pregled notranjega razvoja revije same in treh poglavitnih etap, ki ta razvoj označujejo.

Naša sodobnost je bila ustanovljena leta 1953 kot naslednica nekdanjega *Novega sveta* z namenom, »nadaljevati in naprej razvijati vse zares pozitivne književne in knjižno-kritične tradicije osrednjih slovenskih revij« od *Ljubljanskega Zvona* dalje, še posebej pa tradicijo predvojnne *Sodobnosti* kot glasila politično napredno usmerjene inteligence.¹ Že iz citirane formulacije je dovolj razvidno, da se nova revija ni porodila iz spontane pobude sodelavcev, ki jih prešinjata in povezujeta ista duhovna napetost in isti idejni zanos ter jih ženeta v skupno intelektualno in moralno akcijo, marveč je bila ustanovljena iz apriornih potreb takratne hierarhične organizacije našega kulturnega življenja, ki je terjalo eno samo, osrednjo in reprezentativno kulturno revijo kot nadomestek za nekdanje napredne slovenske kulturne revije, kakor je po drugi strani iz posebnih vzgojnopolitičnih ozirov terjala posebno *Mladinsko revijo* in kasneje *Besedo* kot enotno kulturno glasilo mlade generacije. Kot edina osrednja in reprezentativna kulturna revija je *Naša sodobnost* spočetka, pod prvim uredništvom, zbrala okoli sebe več uglednih, zlasti starejših kulturnih delavcev, s svojimi prispevki so jo izdatno

¹ Gl. *Naša sodobnost* I (1953), str. 1.

podprli tudi nekateri mladi publicisti in pesniki, združeni sicer — v imenu generacijskega principa — okrog tedanje *Besede*, medtem ko se je znaten del kulturnih delavcev, zlasti tistih iz tako imenovane srednje generacije, v novi reviji le redkeje oglašal ali pa sploh ni sodeloval v nji. Očitno je bilo, da opisana hierarhična porazdelitev našega revijskega tiska ni več ustrezala realnemu stanju v naši kulturi, da je bila na moč toga in shematična in da je zato vse prej kot spodbujala k večjemu razmahu našega intelektualnega življenja. Saj je to življenje — če naj se res tvorno in prizadeto odziva na resničnost in če ni samo lenobno poganje po prisojnih ogradah že zdavnaj spoznanih in priznanih resnic — že zaradi svoje imanentno dinamične in dialektične narave slabo združljivo s preveč tesnimi in neprožnimi oblikami in kalupi. Zato se jim ali izmika ali v njih presiha ali pa jih širi in razbija.

Ko je v drugi polovici 1955. leta prišlo do reorganizacije uredništva revije in ko je vodstvo revije prevzel razmeroma širok uredniški odbor, se je vzporedno s tem razširil tudi krog sodelavcev. Revija je začela redneje izhajati; obogatil se je zlasti njen leposlovnih del, razživele so se literarna, glasbena in likovna kritika, kar vse je bilo znamenje, da je doba največjega zastoja mimo. Hkrati pa se je zastavilo pred revijo nekaj problemov, ki jih je bilo treba razrešiti.

Prvi tak problem je bil problem tako imenovanega generacijskega boja, katerega nosilci so bili v glavnem prav tisti sodelavci *Besede*, ki so še malo poprej redno sodelovali v *Naši sodobnosti* in ki so se zdaj — ob spremembi uredništva — od nje odvrnili. Novo uredništvo je, kar zadeva ta problem, že od vsega začetka stalo na stališču, da je diferenciacija kulturnega življenja in kulturne orientacije zgolj po generacijah in zgolj v imenu generacijskih gesel kratkovidna in v bistvu nenačelna in da ne vodi k ničemur, saj prava, vsebinska vprašanja, ki bi ob njih bila dejanska diferenciacija ne le možna, ampak tudi potrebna, zakriva, namesto da bi jih odpirala. Mnenja je bilo tudi, da je za mladega kulturnega delavca in ustvarjavca in za njegovo čimhitrejšo rast ugodneje, če že zgodaj pomeri svoje moči ob najostrejših kriterijih in če se ob njih uveljavi čimprej kot enakopraven tvorec kulture, in da so na geslih generacijske izolacije ponavadi zainteresirani predvsem šibkejši talenti, ki hočejo čimdlje ostajati v topli gredi tovariške popustljivosti in nekritičnosti in ki skušajo sleherno kritiko, ki jih doleti od zunaj, prikazati vselej kot kritiko, naperjeno zoper generacijo kot tako. Razen tega je uredništvu tako stališče narekovala tudi neposredna skrb za samo revijo, saj so predvsem mladi intelektualci in ustvarjavci poklicani, da vnašajo v revijo živo odzivnost na tekoče dogodke, polemično ostrino, nove vidike in nove oblikovne prijeme. Obnavljanje in prenavljanje revije z mladimi

močmi je nepretrgana zakonitost in nujnost živega življenja in se mu zato ni bilo mogoče odreči brez največje škode za revijo samo in za organsko kontinuiteto našega kulturnega dela. Tako stališče je omogočilo, da je začel — po krajšem zastoju — pritek mladih moči v revijo vse bolj narasčati, dokler se ni zadnja leta v reviji ustvarilo razmerje, ki je popolnoma naravno in ki kaže, da so se gesla generacijskih antagonizmov preživela, deloma, ker so jim njihovi najbolj vneti zagovorniki sami odrasli in so se jim polagoma odrekli, predvsem pa, ker najmlajši rod očitno ni čutil nikakršne potrebe, da bi jim slepo sledil.

Druga dilema, pred katero je stala revija v tem obdobju in ki tudi mislim, da jo je uspela ugodno rešiti, je bila tako imenovana dilema njene literarno stilne in umetniško stilne orientacije. To dilemo — dilemo modernizma in tradicionalizma, modernizma in realizma — smo *a priori* odklonili kot nesprejemljivo. Predvsem smo odklonili vse pozitivne ali negativne politične predznake, ki so se tej ali oni smeri pritikali s te ali one strani. Smatrali smo, da je ocena idejne in umetniške vrednosti mogoča le, če pretehtamo vsako delo posebej, če ga pretehtamo v celoti, v vsej njegovi izpovednosti, ne pa, če ga presojamo zgolj po njegovi izrazni usmerjenosti. Izhajali smo iz predpostavke, ki je s kulturnozgodovinskega stališča ni težko utemeljiti, da je nasprotje tradicionalizem—modernizem v tej ali oni obliki, s prevago bodisi tega bodisi onega elementa navzoče kot dialektično nasprotje v slehernem umetniškem ustvarjanju in v slehernem umetniškem delu in da je prav to nasprotje bistveni sestavni del tako imenovanega boja za umetniški izraz. Izhajali smo s stališča, da ni dobrega realističnega dela, ki ne bi težilo tudi za izvirnim, novim izrazom, kakor tudi ni dobrega modernističnega dela, pa naj bo še tako subjektivno obarvano, ki ne bi imelo tudi vrednosti objektivnega pričevanja. Zaradi tega smo odklanjali vse tiste realistične prispevke, ki so imeli epigonski ali preveč šablonski značaj, kakor smo odklanjali modernistične poizkuse, ki niso imeli pečata globlje notranje prizadetosti. Zavrnilo smo diferenciacijo našega revialnega tiska po literarnih šolah, ki se nam je zdela prav tako nenačelna in nekoristna kot diferenciacija po generacijah, in s tem ustvarili tip revije, ki je povsem nasproten tipu revije, kakršen se je bil npr. uveljavil ponekod drugod v naši državi (npr. v Beogradu in Skopju). Izhajali smo s stališča, da bodi *Naša sodobnost* kot literarna revija podvržena izključno samo kriterijem kvalitete, da bodi glasilo ustvarjajočih osebnosti, ki imajo vso pravico, da se individualno izpovedujejo in da si svobodno izbirajo in oblikujejo svoj literarni izraz. S tem pa smo se tudi izognili raznim dvomljivim literarnim prerekanjem in svajam, kakršne so pogostoma nastajale drugod in ki so bile večidel tako zelo nerešljive in brezizhodne prav

zato, ker so v jezik estetskih kategorij zamotavale vprašanja, ki bi jih bilo treba dejansko odprto zastavljati in reševati na drugih, ustrežnejših ravninah: filozofski, sociološki, družbenopolitični itn.

Toda rešitev teh dveh vprašanj, kakor je bila pomembna za nadaljnji razvoj revije, je še vedno puščala nedotaknjen osrednji problem, ki je težil revijo, in to je bil problem njene reprezentativnosti. Urednik revije je sicer v intervjuju, ki ga je imel ob svojem nastopu, zavrzel načelo dekretirane hierarhije revij ter ga nadomestil s funkcionalnim načelom klasifikacije po kvaliteti: »Revija, če naj bo res osrednja in reprezentativna, si mora ta svoj naziv priboriti z vsebino in kvaliteto, in to z vsako številko posebej.«² Vendar je bila ta uredniška izjava obsojena na to, da bo ostala platonična in neuresničljiva vse dotlej, dokler bo v veljavi stara porazdelitev revialnega tiska in dokler se v Ljubljani kot kulturnem središču ne bodo začele ustanovljati nove revije. Po smrti *Besede* se je sicer resda ustanovila *Revija 57*, s čimer se je odprl proces diferenciacije med mlajšo generacijo, toda ta revija se je še zmeraj trudila ohraniti značaj generacijskega glasila, kar položaja *Naše sodobnosti* kot edine osrednje revije ni kaj prida spreminjalo in olajševalo.

Nov položaj je nastal šele z ustanovitvijo *Perspektiv* in v zadnjem času z ustanovitvijo *Problemov*. Šele s tem dvojnimi aktom se je namreč ustvarila realna možnost, da se proces diferenciacije našega kulturnega življenja, ki sicer latentno že nekaj časa obstoji, ni se pa še dokopal do vidnejših in trajnejših oblik, navsezadnje le sprostijo in razveže, da se izčisti in razživi, in to ne več na generacijski, marveč v glavnem že na načelni, vsebinski osnovi, in da si polagoma najde tiste naravne struge, ki bodo njegovi realni vsebini najbolj ustrezale. Vzporedno s tem diferenciacijskim premikom pa se je uveljavil še drug premik, ki se kaže v vse bolj sproščeni notranji organizaciji revialnega tiska. Nazorno ga ilustrirajo tri etape, ki jih je tudi v tem pogledu prehodila *Naša sodobnost*; od individualnega uredništva, ki ga je imenoval še ustanovitelj, preko ravno tako imenovanega, širokega uredniškega odbora pa do manjšega, delovnega uredniškega odbora, ki ga že neposredno postavlja in razrešuje zbor aktivnih sodelavcev revije kot avtonomen organ. Niti ta niti prej opisani premik seveda nista naključna, ampak sta organično spojena s splošnim tokom našega družbenega razvoja zadnjih let. *Naši sodobnosti* so se z obema premikoma ponudile docela nove možnosti, ki so ji bile doslej kot edini osrednji reviji bolj ali manj zaprte: da se dokončno otrese bremena reprezentativnosti, da poživi tudi svoj publicistični del in se aktualizira, da se bolj, kot ji je to bilo mogoče doslej, polemično

² Gl. *Naši razgledi* z dne 5. nov. 1955, str. 525.

angažira in da z vsem tem kot revija ostreje izoblikuje svoj individualni profil. S tem pa so stopila pred njo tudi nekatera vprašanja, ki sicer niso bila nova, a so v teh novih okoliščinah postala znova aktualna.

Spremenjen položaj, ki je z diferenciacijo nastal in še nastaja v revialnem tisku, ni naletel namreč pri vseh kulturnih delavcih na enak odziv. Kakor ga nekateri sprejemajo kot izvršeno dejstvo in kot nekaj docela naravnega in samo po sebi umevnega, tako ga drugi molče obhajajo, nočejo ga registrirati in se vedejo, kot da je še vse pri starem in da bo tako ostalo tudi zanaprej. Očitno jim je bolj prijala nekdanja hierarhična ureditev našega revialnega tiska; v nji so se počutili bolj varne, manj odgovorne in bolj zaščitene. So pa tudi nekateri, ki se ne znajdejo, ki so dezorientirani in se zato umikajo. Birokratski diktat jim sicer ni ugajal, pritoževali so se čezenj in ga ironizirali, toda položaj, ki terja njihove lastne odločitve, njihovega lastnega poseganja v tok dogodkov, se jim zdi še bolj absurden, nenavaden in nemogoč.

Tako smo torej trčili ob pojav, ki sicer ni šele od danes ali od včeraj, ampak se vleče za slovensko inteligenco kot izvirni greh vsaj od politične prebuje slovenskega naroda dalje. Proti njemu je nastopal že Levstik, da ne govorimo o Cankarju, ki je tako rekoč nenehoma s prstom kazal nanj in na njegovo dvomljivo moralno vsebino. Pa tudi naša napredna kulturna publicistika se je pred vojno pogostoma srečavala in spopadala z njim. Ta pojav obstaja tudi danes; čeprav raste iz čisto drugačnih okoliščin in je dobil zato bistveno nove oblike, nove poudarke in tudi nova opravičila, se zaradi tega njegova notranja vrednost ni kaj prida izpremenila. To so tako imenovana malodušnost, letargija in oprezni pasivizem, ki vladajo med znatnim delom naše inteligence. To je tista moralna drža, ki zmiguje z rameni in z mučeniško grimaso zamahuje z roko, češ, kaj pa moremo, saj ni svobode, saj se ne da nič napraviti. To je tisto v bistvu prav udobno in prijetno stališče, ki ne obvezuje k ničemur, ki je vnaprej oproščeno sleherne odgovornosti in slehernega dejanja, ki je navzven vseskozi korektno in prilagodljivo, zraven pa si kar naprej umiva roke in se privatno izživlja v superiornih obsodbah vsega, kar se dogaja okoli njega. Kakor da bi bila svoboda nekaj, kar prihaja kot darilo od zunaj, kar se od zunaj po nekem neznanem preudarku podeljuje ali odvzema, kakor da je nekaj, kar je izven ljudi in nad njimi in na kar ljudje s svojo dejavnostjo nimajo nobenega vpliva, kakor da se za svobodo ni treba bojevati, jo poglobljati in utrjevati vsak dan znova, in to v imenu resnice, družbenega napredka in vse večje humanizacije družbenih odnosov.

S temi besedami ne jemljem v zagovor obskurantizma raznih vrst, še najmanj pa tistega, ki se skriva za simplificirano in vulgarizirano na-

predno frazo in ki z nestrpnostjo in dogmatičnostjo nadomešča svojo jalovost, svoje pomanjkanje življenjsko rodovitne in tvorne idejne orientacije. Naša družba je v zadnjem desetletju zavrгла breme stalinistične ideologije in prakse, toda marsikaj je od stalinističnega državnega pragmatizma in od stalinistične vzgoje še ostalo v družbenem življenju, zlasti pa se je obdržalo v dušah ljudi, v številnih predsodkih in apriornih stališčih, ki še niso doživeli temeljite prevetritve.

Ko govorimo o inteligenci in o družbeni vlogi, ki naj bi jo le-ta vršila v današnjem času, se docela zavedamo, da naslavljammo nanjo visoke terjatve, morda višje, kot jih današnji intelektualec kot delavec, ki je v moderni družbi izgubil svoje nekdanje razmeroma izjemno mesto, dejansko sploh lahko izpolni. Vendar, če kljub temu vztrajamo pri njih, mislimo, da slovensko inteligenco s tem vse prej kot podcenjujemo in omalovažujemo. Popolnoma napačno bi namreč bilo ne videti ogromne vloge, ki jo je imela ta inteligenca in še posebej njen najbolj prebujeni in najbolj napredni del že od Cankarja dalje pri pripravi revolucije in ki jo ima latentno tudi danes pri uveljavljanju in pri obrambi naprednih stališč. Podcenjevanje inteligence nasploh in zlasti še inteligence malega, neizkoriščevalskega naroda in njene vloge nekdanj in danes je ne samo historično zgrešeno, ampak je lahko danes le izraz subjektivnih slabosti socialističnega gibanja, njegovega podleganja tehnokratskim konceptom in kratkovidni pragmatistični politiki od danes do jutri, kolikor sploh ni izraz socialističnemu gibanju v osnovi tujih, birokratskih in protidemokratskih gesel in tendenc.

Prav zaradi tega sodimo, da je — med drugim — aktivizacija slovenskih izobražencev, njihovo odprto, kritično razmišljanje in javno soodločanje o vseh družbenih stvareh najbolj zanesljiva pot k nadaljnji demokratizaciji in naglemu napredku naše družbe. V tem ne vidimo samo ene izmed pglavitnih funkcij *Sodobnosti* v drugem desetletju njenega izhajanja, ampak tudi edini res pomembni razlog in opravičilo za njen nadaljnji obstoj. Stvar slovenskih izobražencev in njihove notranje pripravljenosti je, koliko bodo to pobudo s svojim sodelovanjem v reviji sprejeli in uresničili.